

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันสภาพสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปด้วยความเจริญทางเทคโนโลยี สภาพเศรษฐกิจที่มีการแข่งขันกันอย่างรุนแรง ทำให้ชาวพุทธต้องปรับตัวให้เข้ากับโลกยุคโลกาภิวัตน์ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้คนในสังคมไทยมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ได้ขาดหายไป มีความเห็นแก่ตัวมีมากขึ้น เพราะต้องแก่งแย่งแข่งขันกันทำมาหาเลี้ยงชีพเพื่อปัจจัยที่นำมาซึ่งความสุขความสะดวกสบายในชีวิต ซึ่งเป็นสังคมที่เรียกว่า สังคมแห่งวัตถุนิยม และด้วยเหตุและปัจจัยเหล่านี้ทำให้คนในสังคมปัจจุบันมีความขัดแย้งกันได้อย่างง่ายดายความขัดแย้งต่าง ๆ นั้นมีจุดเริ่มต้นมาจากธรรมที่เป็นฝ่ายอกุศลขึ้นละเอียดยี่ได้ชื่อว่าปฏิกษะ^๑ คือ ความขัดเคือง ความไม่พอใจ ความรู้สึกไม่ชอบใจ หงุดหงิด กระทบทกระทั้งแห่งจิต หรือแม้แต่โกรธอยู่เล็กน้อย หงุดหงิดนิดๆ อยู่ในใจก็ได้ เรียกว่า ปฏิกษะทั้งนั้น เมื่อต้องเจอกับอารมณ์ที่ไม่ชอบใจอยู่บ่อยๆ เข้าก็กลายเป็นความโกรธ หมายถึง ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ความพิโรธ ความพิโรธตอบ ความดุร้าย ความเกรี้ยวกราด ความที่จิตไม่แช่มชื่น นี้ชื่อว่าโทสะที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น^๒ เมื่อความโกรธได้เกิดขึ้นกับผู้ใดก็เหมือนกับผู้นั้นกำลังโดนไฟเผาตัวอยู่ พระธรรมวิสุทธิธารจารย์ได้กล่าวถึงความหมายของความโกรธไว้ในหนังสือ ชีวิต การงาน หลักธรรม ว่าความโกรธคือ อาการที่ใจขุ่นเคือง ใจเร่าร้อน ถ้าใจของใครมีอาการเช่นนี้ปรากฏขึ้นแล้วพึงทราบเถิดว่า นี่แหละคือความโกรธ ควรระวังเพราะจะเป็นต้นเหตุแห่งความพินาศในกาลต่อไป ก็ความโกรธนี้เกิดจากอะไรเล่า ถ้าสืบลงไปแล้วจะพบว่าเกิดจากความไม่ชอบที่เรียกตามศัพท์บาลีว่า อรติ ความไม่ชอบเป็นเหตุให้เกิดความสะเทือนใจ หรือความขัดใจ ที่เรียกว่า ปฏิกษะ จากนั้นใจจะแปรสภาพเป็นขุ่นเคือง คือโกรธ ต่อจากโกรธก็เข้าเขตโทสะ คือ คิดร้าย ถ้าทำร้ายไม่สำเร็จหรือไม่หายแค้นก็ผูกพยาบาทไว้ก่อน^๓ หากผู้กำลังโกรธอยู่เคยฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานมาบ้างหรือได้เรียนรู้ถึงธรรมะในทาง

^๑ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๒/๒๐๕.

^๒ อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/๔๑๘/๑๒๑-๓๘๘.

^๓ พระธรรมวิสุทธิธารจารย์, *ชีวิต การงาน หลักธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๒๘), หน้า ๗๕.

พระพุทธศาสนาก็อาจช่วยบรรเทาความโกรธลงได้บ้าง แต่หากผู้ที่ไม่เคยรู้เรื่องการปฏิบัติ หรือไม่เคยรู้เรื่องธรรมะในพระพุทธศาสนาเลยก็อาจทำให้กลายเป็นเรื่องใหญ่โตได้ในที่สุด

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการไม่เบียดเบียน จะสังเกตได้จากศีลห้าที่สื่อให้เห็นว่าไม่ควรเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ศีลข้อหนึ่งถึงข้อสี่นั้นจะเห็นว่าไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น และศีลข้อที่ห้าก็แสดงให้เห็นว่าไม่ควรเบียดเบียนตนเอง ศีลห้าจึงเป็นสิ่งที่ผู้อยู่ร่วมกันในสังคมควรจะถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัดเพราะกฎหมายที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ก็มีรากฐานมาจากศีลห้า เมื่อรักษาศีลห้าได้ก็สามารถที่จะอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุข และไม่ต้องกลัวว่าจะกระทำผิดกฎหมายใดๆ ถ้ามีศีลห้าอยู่ในใจ ศีลห้าเป็นเหมือนกฎหมายพื้นฐานของสังคมทุกสังคมสามารถนำไปใช้ได้ทุกชาติ ทุกศาสนา อาจถือได้ว่าเป็นศีลสากลที่ทุกศาสนาสามารถนำไปใช้ได้โดยถือความสงบสันติเป็นที่ตั้งแต่สิ่งที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความไม่เบียดเบียนนั้นคือความโกรธ ถ้าความโกรธเกิดขึ้นก็ทำลายความเมตตา^๔ ความกรุณา^๕ อหิงสา^๖ ความไม่เบียดเบียนลงอย่างสิ้นเชิง ความโกรธจึงเป็นศัตรูทั้งกับตนเองและบุคคลรอบข้าง ความโกรธเป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นจึงควรหลีกเลี่ยงอารมณ์เหล่านี้ เมืองไทยเป็นเมืองพุทธศาสนามาแต่โบราณ คนไทยจึงมีบุคลิก ลักษณะนิสัยที่อ่อนโยน ใจเย็น ใจกว้าง มองโลกในแง่ดีทั้งหลายเหล่านี้ล้วนมาจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนา ถึงแม้ชาวพุทธส่วนใหญ่จะไม่ค่อยรู้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างครบถ้วน แต่การเรียนรู้หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นถูกส่งต่อมาทางวิถีชีวิตความเป็นอยู่จากรุ่นสู่รุ่น เช่นเดียวกับ พระเถระในประเทศไทยที่พยายามศึกษาเล่าเรียนทั้งทาง ภาควิชาปฏิบัติ ภาควิชาปฏิบัติ จนเกิดความเชี่ยวชาญแล้วนำมาเผยแผ่สู่ประชาชนเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่สังคมโดยรวม และนำพาบุคคล ผู้ฝึกฝนในธรรมออกจากความทุกข์ไปสู่จุดหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนา นักปราชญ์ ในพระพุทธศาสนายุคปัจจุบันก็มีหลายรูป หลายท่าน ทั้งที่มีชีวิตอยู่และที่มรณภาพไปแล้ว เช่น ท่านพุทธทาสภิกขุ และ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ทั้งสองท่านนี้ถือได้ว่าเป็นนักปราชญ์ของพระพุทธศาสนาในยุคสมัยปัจจุบัน หลักธรรมคำสอนของทั้งสองท่านมีมากมายที่นำออกมาเผยแพร่สู่สาธารณะชนเป็นที่ประจักษ์แก่คนทั่วไป แต่ในปัจจุบันประเทศไทยซึ่งเคยสงบสุขมาตลอดก็กำลังเกิดความขัดแย้งขึ้นภายในประเทศเองและกับประเทศเพื่อนบ้าน จึงเป็นโอกาสอันดีที่จะได้ศึกษารวบรวมวิธีระงับความขัดแย้งอันสืบเนื่องมาจากความโกรธว่าทั้งสองท่านซึ่งเป็น พระเถระสายเถรวาทนั้นมีวิธีระงับความโกรธอย่างไรบ้างเพื่อนำไปเปรียบเทียบกับพระเถระสายมหายานเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และเพื่อเป็นประโยชน์สุขแก่สังคมโดยรวม

^๔ อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๓๔/๖๔๙/๔๒๘.

^๕ อภิ.วิ.อ. (ไทย) ๓๕/๖๕๙/๔๒๙.

^๖ อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๔๕/๒๐๗.

พระพุทธศาสนาแบบมหายานสามารถปรับประยุกต์หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาให้ทันสมัยเข้ากับกระแสโลกปัจจุบันได้ดี และสามารถทำให้ชาวโลกได้เข้าถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้โดยง่าย และเป็นที่ยอมรับมากขึ้นในหลายๆประเทศโดยเฉพาะประเทศแถบตะวันตก พระเถระที่มีบทบาทมากปัจจุบันที่ทำหน้าที่ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างแดนนั้นที่โดดเด่นมากนั้นคือ องค์ดาไลลามะท่านเป็นประมุขของประชาชนและคณะสงฆ์ในทิเบต ซึ่งเชื่อกันว่า พระองค์เป็นปางของพระโพธิสัตว์ กลับมาเกิด ปัจจุบันมีดาราฮอลลีวูดหลายคนที่เคารพนับถือองค์ดาไลลามะถึงขั้นเปลี่ยนมานับถือพระพุทธศาสนา และอีกท่านหนึ่งที่มีชื่อเสียงโด่งดังจากการเผยแผ่พระพุทธศานามหายานคือ ท่านติช นัท ฮันห์ ปัจจุบันท่านยังคงพำนักอยู่ที่หมู่บ้านพลัมประเทศฝรั่งเศส และยังเดินทางไปนำการบำเพ็ญภาวนาในประเทศต่างๆ ท่านเป็นชาวเวียดนาม ที่เป็นพระมหาเถระในพุทธศาสนาและมีอุดมการณ์แห่งพระโพธิสัตว์อันน่าเลื่อมใสของชาวต่างชาติทั่วโลกเป็นอย่างยิ่ง ทั้งสองท่านล้วนโดดเด่นในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในต่างแดนจนมีผู้เลื่อมใสมากมาย หลักธรรมที่ท่านทั้งสองนำเสนอ นั้น ทำให้ชาวต่างชาติเข้าใจหลักธรรมในพระพุทธศาสนาได้โดยง่ายและเข้ากับโลกยุคปัจจุบัน แนวทางหนึ่งของการตีความของ ติช นัท ฮันห์ คือการให้คำจำกัดความใหม่ ให้วิธีการปฏิบัติแนวใหม่ ตลอดจนเรียงลำดับความสำคัญของหลักธรรมใหม่ เช่น ในการตีความอริยสัจ ๔ ท่านได้จัดเรียงลำดับใหม่ “เพื่อให้เหมาะสมแก่ผู้คนในยุคสมัยปัจจุบัน”^๗ และได้รับการตอบรับจากสาธารณชนเป็นอย่างดี พระพุทธศานามหายานนั้นเน้นหนักในเรื่องของความเมตตาต่อกัน บรรณาการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข แต่ศัตรูที่สำคัญของความเมตตา คือ ความโกรธ นำพาไปสู่ความขัดแย้งในเรื่องต่างๆ ได้ พระเถระทั้งสองรูปมีวิธีการสอนให้พุทธศาสนิกชนของตนระงับความโกรธด้วยหลักธรรมของฝ่ายมหายานอย่างได้ผล ที่สำคัญคือ ชาวต่างชาติก็สามารถเข้าใจและปฏิบัติตามได้เป็นอย่างดี เช่น การตีความโดยประยุกต์ให้นำไปปฏิบัติได้จริงนั้น รวมไปถึงการตีความโดยปรับเปลี่ยนให้เข้ากับพฤติกรรมหรือรูปแบบการดำรงชีวิตของผู้ปฏิบัติหลักธรรมสำคัญโดยเฉพาะสติ ถูกหยิบยกรนำมาใช้ในการตีความโดยประยุกต์ให้นำไปปฏิบัติได้จริงมากที่สุด การประยุกต์สติให้ใช้ในชีวิตประจำวันนั้นเราอาจใช้คาถาเพื่อกำกับการระลึกรู้เป็นคาถาเพื่อให้เราตระหนักรู้ในทุกการกระทำในชีวิตประจำวัน ตลอดจนความรู้สึกที่เกิดขึ้นในทุกขณะจิต เช่น เมื่อโกรธ มีคาถาว่า หายใจเข้าเรารู้ว่าความโกรธเกิดขึ้นแล้ว หายใจออก เราดูแลความโกรธนั้น โดยใช้ลมหายใจเป็นตัวเชื่อม การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ประยุกต์นำไปปฏิบัติได้จริง เกี่ยวโยงกับสติ และเกี่ยวข้องกัชีวิตประจำวันมาก คือการตีความของ ติช นัท ฮันห์^๘

^๗ หิมพรรณ รักแตงาม, การศึกษาวิเคราะห์การตีความหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาของ ติช นัท ฮันห์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๓.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๒-๑๒๓.

โลกวิวัฒนาการผ่านยุคสมัยมาสู่ความศิวิไลในปัจจุบัน ทว่าความขัดแย้งก็วิวัฒนาการตามมาทำให้ความขัดแย้งนั้นละเอียดซับซ้อนมากยิ่งขึ้น ปัจจุบันไม่ว่าจะเสปสือใดก็จะเห็นข่าวของความขัดแย้งทั่วทุกมุมโลก บางแห่งก็ยังทำสงครามระหว่างประเทศกัน หรืออีกซีกโลกหนึ่ง ก็ทำสงครามเย็นกันอยู่ ที่เห็นชัดก็คือสหรัฐอเมริกากับรัสเซีย เมื่อมองเข้ามาใกล้ตัวอีกนิดก็จะเห็นข่าวความขัดแย้งระหว่างประเทศไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน จนถึงปัจจุบันนี้ก็ยังเป็นปัญหาอยู่ ถ้ายังมองเข้ามาใกล้ตัวมากขึ้นอีกก็จะเห็นความขัดแย้งภายในประเทศไทย ความแตกแยกภายในประเทศ มีการแบ่งกลุ่ม แบ่งสี จนถึงแบ่งภาคกันและนับวันจะยิ่งบานปลายขึ้นเรื่อยๆ ถ้ามองเข้ามาใกล้ตัวมากขึ้นอีก จนถึงภายในตัวเราเองก็ยังมองเห็นได้ว่า ตัวเราเองก็มีความขัดแย้งกับสิ่งรอบตัว ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ สิ่งของ หรือสถานที่ ความขัดเคืองใจ ความไม่พอใจ ความโกรธเล็กๆ น้อยๆ ทั้งหลายเหล่านี้ชื่อว่า ปฏิฆะ เป็นมูลเหตุของความโกรธ เป็นที่มาของความขัดแย้งในสังคมขยายไปสู่ความขัดแย้งภายในประเทศ ขยายไปถึงความขัดแย้งระหว่างประเทศและทั่วโลก ความขัดแย้งต่างๆที่เกิดขึ้นนั้นเรามัวแต่ไปแก้ที่คนอื่น ไปแก้ไขสิ่งรอบๆตัว แต่ไม่เคยคิดที่จะมาแก้ไขที่ตัวเราเองเลย หากพิจารณาดูถ้าแต่ละบุคคลต่างมองกันและกันในแง่มุมที่ดีไม่มีปฏิฆะต่อกัน หรือการคิดบวกต่อกันก็จะสามารถขจัดความโกรธออกไปได้ เมื่อไม่โกรธกันคิดดีต่อกัน ก็สามารถมานั่งลงคุยกันได้ ตกลงกันได้ หาทางออกของปัญหาได้ แก่นของพุทธศาสนานั้นถ้าย่อลงมาให้เข้าใจง่ายขึ้นก็คือ การคิดดี พุทธดี ทำดีมาจาก ศีล สมาธิ ปัญญา หรือไตรสิกขา ย่อมาจาก มรรค ๘ ดังนั้นการคิดดี คือการคิดบวกไม่มีปฏิฆะกับสิ่งรอบๆตัว การคิดบวกปุณฺชนทั่วไปสามารถคิดได้ ทำได้ โดยไม่ต้องรอเป็นพระอรหันต์ ถ้าหากเราฝึกฝนคิดบวกอยู่เสมอๆ ก็สามารถควบคุมปฏิฆะได้ สามารถควบคุมความโกรธที่จะเกิดขึ้นได้ และสามารถควบคุมความขัดแย้งต่างๆได้โดยเริ่มต้นจากตนเอง

ดังนั้นจากเหตุผลดังกล่าวผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวิธีการระงับความโกรธของพระเถระสายเถรวาทและสายมหายาน เพื่อทราบถึงวิธีการระงับความโกรธของพระเถระสายเถรวาทและสายมหายาน และผลการเปรียบเทียบว่าเป็นอย่างไร หรือเพื่อประโยชน์ในการเป็นข้อมูลศึกษา ค้นคว้า แก่ผู้สนใจต่อไป.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาวิธีการระงับความโกรธของพระเถระฝ่ายเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาวิธีการระงับความโกรธของพระเถระฝ่ายมหายาน

๑.๒.๓ เพื่อเปรียบเทียบวิธีการระงับความโกรธของพระเถระฝ่ายเถรวาทกับฝ่ายมหายาน

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ วิธีการระงับความโกรธของพระเถระฝ่ายเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ วิธีการระงับความโกรธของพระเถระฝ่ายมหายานเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ ผลการเปรียบเทียบวิธีการระงับความโกรธของพระเถระฝ่ายเถรวาทกับฝ่ายมหายานเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิธีการระงับความโกรธของพระเถระฝ่ายเถรวาทกับฝ่ายมหายานตามแนวพระพุทธศาสนาแล้วนำมาเปรียบเทียบกันโดยอาศัยข้อมูลจากพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาเถรวาท รวมทั้ง อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์ต่างๆ เป็นเกณฑ์ และงานเขียนของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องโดยตรง เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน และเพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขความขัดแย้งของสังคมไทยในปัจจุบันได้

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ วิธีการ หมายถึง แบบอย่างหรือกฎเกณฑ์ ขั้นตอนการปฏิบัติกิจต่างๆ อย่างมีแบบแผน

๑.๕.๒ ระงับ หมายถึง ยับยั้งไว้, ทำให้สงบ, เช่น ระงับคดี ระงับเรื่องราว ระงับอารมณ์

๑.๕.๓ โกรธ หมายถึง ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ความพิโรธ ความพิโรธตอบ ความดุร้าย ความเกรี้ยวกราด ความที่จิตไม่แช่มชื่น ในสมัยนั้น นี้ชื่อว่าโทสะที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น

๑.๕.๔ เถรวาท หมายถึง นิกายหนึ่งของพระพุทธศาสนา ที่ยึดมติของพระอรหันตสาวกในคราวสังคายนาครั้งที่ ๑

๑.๕.๕ มหายาน หมายถึง นิกายหนึ่งของพระพุทธศาสนาที่มีกำเนิดเริ่มต้นในคราวสังคายนาครั้งที่ ๒ ที่มีพระภิกษุกลุ่มหนึ่งเรียกว่าวัชชีบุตร ประกาศตนไม่เห็นด้วยกับพระภิกษุกลุ่มเถรวาทแล้วแยกตัวออกไปที่เรียกว่ามหาสังฆิกะและได้พัฒนาถึงจุดสุดยอดเป็นนิกายมหายาน

๑.๕.๖ พระเถระ หมายถึง พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ผู้มีความรู้ด้านพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีในวิธีระงับความโกรธของพระเถระในสายเถรวาท ได้แก่ ๑. พุทธทาสภิกขุ ๒. พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยูร ธมฺมปุตฺโต) และวิธีระงับความโกรธของพระเถระในสายมหายาน ได้แก่ ๑. องค์ดาไลลามะ ๒. ท่าน ดิข นัท ฮันท์

๑.๕.๗ การเปรียบเทียบวิธีระงับความโกรธ หมายถึง การเปรียบเทียบวิธีระงับความโกรธ ด้านความหมายของความโกรธ, ด้านลักษณะของความโกรธ, ด้านโทษของความโกรธ, ด้านวิธีระงับความโกรธ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. อภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี (ภาษาไทย) ความโกรธ หมายถึง ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ความพิโรธ ความพิโรธตอบ ความดูร้าย ความเกรี้ยวกราด ความที่จิตไม่แช่มชื่น ในสมัยนั้น นี้ชื่อว่าโทสะที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น^๙

๑.๖.๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้แสดงถึงลักษณะของปฏิกษะซึ่งเป็นรากเง้าของความโกรธไว้ในหนังสือ ธรรมะสำหรับผู้สูงอายุ ว่า คนที่หงุดหงิดคิดขุ่นมัวถึงจะไม่แสดงความโกรธออกมา ก็เกิดอาการกระทบกระทั่งใจ เป็นปฏิกษะ ก็ใช้พลังงานเกินปกติอยู่ดี สมองคิดวุ่นวาย ถ้าเป็นอย่างนั้นอยู่เรื่อยๆ ก็แก่เร็ว ที่นี้พอเรามีจิตใจสงบ มีอารมณ์ที่ดี จิตใจอยู่กับสิ่งหนึ่ง ที่เรามุ่งหวังจะทำจริงๆ ใจไม่มีอะไรรบกวน ไม่วุ่นวาย ไม่ฟุ้งซ่าน ใจสบาย ชีวิตร่างกายก็ใช้พลังงานน้อย เลือดลมก็เดินดี ลมหายใจก็ปราณีต^{๑๐}

๑.๖.๓ โสภณมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต (มหาศีลยาตอ) ได้กล่าวถึงเรื่องอารมณ์นุสสัยไว้ในหนังสือชื่อ หลักการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ว่า นุสสัย คือกิเลสที่เกิดขึ้นเมื่อไรก็ได้ ถ้ามีเหตุปัจจัย กิเลสประเภทนี้มีใช่เป็นอดีต มีใช่เป็นอนาคต และมีใช่เป็นปัจจุบัน แต่แท้ที่จริงแล้วเป็นกิเลสที่พ้นจากการทั้ง ๓ เรียกตามบาลีว่า กาลวิสมุต มี ๒ ประเภท คือ (๑) ประเภทที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน (๒) ประเภทที่นอนเนื่องอยู่ในอารมณ์ นุสสัยกิเลสมี ๗ คือกามราคะนุสสัย ความยินดีในกามารมณ์ ปฏิฆานุสสัย ความขัดเคืองอารมณ์ มานานุสสัย ความเยอหยิ่งถือตัว ทิฏฐานุสสัย ความเห็นผิด วิกิจจานุสสัย ความหลงมกมาย ปิยรูป กล่าวคือ สภาวะอันน่าเพลิดเพลินใดๆ มีอยู่ในสังขารโลก ปฏิฆานุสสัย (องค์ธรรมได้แก่โทสะ) ของเหล่าสัตว์ยอมนอนเนื่องอยู่ในอับปิยรูปสาตรูปเหล่านี้^{๑๑}

๑.๖.๔ สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน) ได้กล่าวถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความโกรธไว้ในหนังสือหลักพระพุทธศาสนาว่า เครื่องทำให้ยุ่งยากเหล่านี้ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า นิวรณ์ แปลว่า

^๙ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙).

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมะสำหรับผู้สูงอายุ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒๑-๒๒.

^{๑๑} โสภณมหาเถระ อัครมหาบัณฑิต (มหาศีลยาตอ), หลักการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า, ๓๒๕-๓๒๖.

เครื่องกันจิตใจ คือกันไว้ไม่ให้ตั้งมั่น ไม่ให้สงบ ไม่ให้บรรลุคุณความดี นิรณห์เหล่านี้ ขอกล่าวสรุปเพื่อ
 จำง่าย พร้อมทั้งศัพท์ที่เป็นชื่อเรียก คือ (นิรณห์ ๕)

๑. กามฉันท ความพึงพอใจในสิ่งปรารถนา ต้องแก้ด้วยคิดเปลี่ยนให้เห็นว่า ไม่งาม
 ไม่ดี ไม่น่าปรารถนา เพราะเป็นอันตรายแก่ความตั้งใจเล่าเรียนให้สำเร็จ

๒. พยาบาท ความโกรธแค้นขัดเคือง แก้ด้วยคิดขโลมใจด้วยเมตตาไมตรี

๓. ถีนมิทธะ ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้ม แก้ด้วยคิดทำให้ตาสว่าง ทำใจให้สว่างให้
 ร่างกายและจิตใจกระปรี้กระเปร่าว่องไวอยู่เสมอ ไม่ยอมให้ทึมทื่อ

๔. อุทธัจจกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจ แก้ด้วยวิธีทำให้ใจสงบ ใช้การนับสิบ หรือ
 กำหนดลมหายใจเข้าออกเป็นการเปลี่ยนอารมณ์ที่ทำให้ใจสงบ

๕. วิจิกิจฉา ความลังเลใจไม่แน่นอน ต้องแก้ด้วยศึกษาให้รู้ในเรื่องที่สงสัย ไม่พอก
 ความสงสัยเอาไว้ทำความเข้าใจให้แก่ตนเอง^{๑๒}

๑.๖.๕ ป แผนสำเร็จ ได้กล่าวถึงหลุมพรางของความโกรธ ไว้ในหนังสือ จิตวิทยาปรับตัว
 ทุกสถานการณ์ ไว้ว่า บางคนถูกยั่วให้โกรธแต่ตอบโต้ไม่ได้เนื่องจากเงื่อนไขบางอย่างฝ่ายที่ถูกยั่วได้อัด
 กันไว้ แต่ความโกรธอัดอั้นสุดทนไหว ขอเพียงพบคนที่จะระเบิดออกมาทันที, ในวิชาจิตวิทยา เมื่อฝ่าย
 ที่ถูกยั่วให้โกรธไม่สามารถระบายความโกรธออกมาโดยตรง ก็จะเก็บกดอยู่ในจิตใต้สำนึกและจะหันไป
 หาสิ่งอื่นหรือคนอื่นเพื่อระบายความไม่พอใจ นี่คือการ “พาลโกรธ” สรุปคือ การพาลโกรธเป็นการ
 หลีกเลี่ยงการขัดแย้งโดยตรง พรอຍกล่าวว่ เมื่อไม่สามารถโจมตีด้วยกำลังก็จะเปลี่ยนใช้ถ้อยคำเสียด
 สี เป็นการเปลี่ยนวิธีระบายความไม่พอใจ^{๑๓}

๑.๖.๖ พระมหาธนาธิป มหามมรภิโต (ฮาดเนาลี) ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษา
 เปรียบเทียบทฤษฎีความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญานายะ” พบว่า ความเหมือนที่เห็นได้
 ชัดเจนมากที่สุดของปรัชญาทั้ง ๒ สำนัก ก็คือ การเห็นตรงกันว่า ความดีหรือความเลว ย่อมเกิดขึ้น
 จากกรรม ๓ ทาง คือ ทางกายวาจาและใจ การยึดมั่นถือมั่น ความโกรธหรือ แม้แต่ความงมงาย
 เป็นต้น ข้อนี้เป็นมูลฐานของการทำความดีหรือการทำความชั่วของมนุษย์เอง และมีการยอมรับว่า
 ความสุขหรือความทุกข์นั้น เกิดขึ้นมาจากผลของการกระทำของมนุษย์เอง ไม่มีใครสามารถบันดาลให้
 เกิดขึ้นได้ทั้งสิ้น พุทธปรัชญาเถรวาท กล่าวสำคัญอีกว่า มูลเหตุแห่งวิชา ก็คือ อกุศลมูล ๓ ประการ
 คือ โลภะ โทสะ และโมหะ เป็นเหตุให้เกิดการปิดบังความรู้แจ้งเอาไว้ ดังนั้น มนุษย์จึงไม่สามารถข้าม
 พ้นความสงสัยและความทุกข์ได้ ปรัชญานายะเอง ก็กล่าวในทำนองเดียวกันว่า ความชั่วนั้นเกิดจาก

^{๑๒} สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน), **หลักพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: มหา
 มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐) หน้า ๓๘๑.

^{๑๓} ป แผนสำเร็จ, **จิตวิทยาปรับตัวทุกสถานการณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
 สุขภาพใจ บริษัทถาดตา พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔-๑๕.

ความบกพร่องของจิตเพราะจิตไปยึดมั่น ถือนั่นหว่าดระวาง งามาย และจิตนั้น ย่อมมีลักษณะขุ่นมัว และมีความโกรธมนุญญเอง จึงไม่สามารถควบคุมจิตไว้ได้ ดังนั้น ความหลุดพ้นจึงเกิดขึ้นยากมาก หรือไม่สามารถเข้าถึงความหลุดพ้นจากอวิชชาได้ปรัชญาทั้ง ๒ สำนักนั้น ประจักษ์นิยม เหตุผลนิยม ประสบการณ์นิยมและเป็นปฏิบัตินิยม เหมือนกัน^{๑๔}

๑. ๖.๗ นาวาเอกวันชัย ทรงเมตตา ได้กล่าวถึงสาเหตุของความโกรธไว้ในวิทยานิพนธ์ เรื่อง “นามรูปปริจเฉท : ภูฏาญไขการพ้นตัวจากความขัดแย้งด้วยการอยู่ร่วมกันอย่างธรรมชาติ” โดยสรุปผลการวิจัยได้ว่า เมื่อนำเครื่องหยั่งรู้ที่ได้จากการปฏิบัติข้างต้นมาพิจารณา อารมณ์ของความขัดแย้ง ก็ย่อมพบว่า ส่วนนี้เป็นเพียงส่วนเล็กน้อยของชีวิตที่จะต้องเกิดขึ้นร่วมกันอย่างธรรมชาติ ยังมีอย่างอื่นอีกมาก ที่จะต้องเกิดขึ้นร่วมกันอย่างธรรมดา และมีสภาพไม่ได้เป็นธรรมดา เครื่องหยั่งรู้นี้หากนำมาใช้ได้ผล ก็จะทำให้เกิดการไม่ยินดีและไม่ยินร้ายต่อสภาพของความขัดแย้งได้ เมื่อเกิดความรู้สึก ไม่ยินดี และไม่ยินร้ายแล้วความขัดแย้งต่างๆก็จะยุติลง หรือ ถอนตัวโดยปริยาย เพราะความยึดมั่นที่เป็นกิเลส “มานะ” ถูกถอนออกไปด้วย^{๑๕}

๑.๖.๘ พระมหาอิสรการต์ ฐิตปุญโญ (ไชยพร) ได้กล่าวถึงการทำให้จิตไม่ฟุ้งซ่านไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “หลักของมหาสติปัฏฐาน ๔ : ทฤษฎีพัฒนาจิตในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก” โดยสรุปผลการวิจัยได้ว่า แนวทางของสิริเยม ภักดีดำรงฤทธิ์ และมยุริญ ผ่องผุดพันธ์ เป็นไปในทางเดียวกันกับข้อสังเกตของพระธรรมปิฎกที่ชี้ว่า “ความพันทุกข์ เมื่อจิตอยู่ในภาวะตื่นตัว เข้าใจสิ่งต่างๆตามที่มันเป็น และคอยรักษาทำที่ของจิตอยู่ได้เช่นนี้ ความรู้เอนเอียงในทางบวกหรือลบต่อสิ่งนั้นๆ ที่มีใช้เป็นไปโดยเหตุผลบริสุทธิ์ ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ จึงไม่มีความรู้สึกในด้านกระหายอยาก (อภิชฌา) และความคัดเคืองกระทบใจ (โทมนัส) ปราศจากการกระวนกระวายต่างๆ เป็นภาวะจิตที่เรียกว่าพ้นทุกข์ มีความโปร่งเบา ผ่อนคลาย สงบ เป็นตัวของตัวเอง” (พระธรรมปิฎก, ๒๕๔๑)^{๑๖}

๑.๖.๙ ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน ได้กล่าวถึงกระบวนการทำงานของโทสาคติ (ลำเอียงเพราะชัง/โกรธเกลียด) ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “อคติ ๔ กับหลักพิจารณาความยุติธรรม” สรุปผลการวิจัยไว้ว่า โทสะ ที่เข้าข่ายกลายเป็นโทสาคตินั้นเกิดขึ้นเพราะอาศัยอารมณ์ที่มากระทบกับ

^{๑๔} พระมหาธนาธิป มหารัชมรรคชิต (ฮาตนาลี), “การศึกษาเปรียบเทียบทฤษฎีความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญานายะ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๑๕} วันชัย ทรงเมตตา, “นามรูปปริจเฉท : ภูฏาญไขการพ้นตัวจากความขัดแย้งด้วยการอยู่ร่วมกันอย่างธรรมชาติ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, พระพุทธศาสนากับการพ้นตัวจากวิกฤติการณ์โลก, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๕๓.

^{๑๖} พระมหาอิสรการต์ ฐิตปุญโญ (ไชยพร), “หลักของมหาสติปัฏฐาน ๔ : ทฤษฎีพัฒนาจิตในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, พระพุทธศาสนากับการพ้นตัวจากวิกฤติการณ์โลก, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๖๗.

ตัวบุคคลและพัฒนาจากอารมณ์โกรธเป็นความอาฆาตตามลำดับ สำหรับบุคคลที่อยู่ในข่ายที่ทำให้เกิดโทษคดีสรุปได้ดังนี้

๑. บุคคลที่เคยได้ทำ กำลังทำ และจะทำสิ่งที่ไม่ดี ไม่เป็นประโยชน์แก่ตน
 ๒. บุคคลที่เคยได้ทำ กำลังทำ และจะทำสิ่งที่ไม่ดีไม่เป็นประโยชน์แก่คนที่ตนรักชอบ
 ๓. บุคคลที่เคยได้ทำ กำลังทำ และจะทำสิ่งที่ไม่ดี เป็นประโยชน์แก่คนที่ตนปฏิบัติ
- ต่อตนเป็นศัตรูกับตน^{๑๗}

๑.๖.๑๐ พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส, ผศ. ดร. ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ชักนำไปสู่ความโกรธไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “อธิกรณสมถะในฐานะเป็นเครื่องมือจัดการความขัดแย้งในสังคมสงฆ์” สรุปผลการวิจัยไว้ว่า ประเด็นที่น่าสนใจก็คือ การนำเสนอหลักไตรลักษณ์ของพระพุทธเจ้า นับได้ว่าสอดคล้องกับ “ความขัดแย้ง” ในมิติของสังคม กล่าวคือ คำว่า “ความขัดแย้ง” จัดได้ว่าเป็น “ธรรมชาติ” หรือ “ธรรมดา” ของสังคมทั่วไป จนอาจกล่าวได้ว่าเป็น “สิ่งจำเป็น” ของสังคม เพราะสรรพสิ่งในสังคมนั้นแปรเปลี่ยนไปอยู่ตลอดเวลา (อนิจจัง) ผลจากการแปรเปลี่ยนดังกล่าวนี้จึงทำให้เกิดบรรยากาศของ “ทุกข์” หรือ “ความขัดแย้ง” ซึ่งเป็นสภาวะหรือบรรยากาศที่ดำรงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดความขัดแย้ง ก็เพราะทุกสิ่งทุกอย่างนั้นในแง่ของโลภวิสัยนั้น ไม่สามารถเป็นไปตามความต้องการหรืออำนาจของสิ่งใด หรือบุคคลใด กล่าวคือไม่มีสิ่งใด หรือบุคคลใดบังคับให้มันไม่เปลี่ยนหรือไม่ให้ขัดแย้งกัน ฉะนั้น เมื่อกล่าวโดยธรรมชาติแล้ว สรรพสิ่งต้องขัดแย้งกัน แต่ถึงกระนั้น พระพุทธศาสนาก็ได้เหลือพื้นที่ของความ ไม่ขัดแย้ง เอาไว้ให้ “สภาวะสูงสุด” นั่นก็คือ “พระนิพพาน” อย่างไรก็ตาม เมื่อมองในแง่ของธรรมและวินัยนั้น ความขัดแย้งเกิดขึ้นจาก ๒ มิติใหญ่ๆ กล่าวคือ ทั้งภายใน (อวัชตัตถ) และภายนอก (พหิธัง) แต่ถึงกระนั้น สิ่งที่พระพุทธศาสนาแนะนำคือ ตัวแปรสำคัญนั้นเกิดได้ทั้งกุศลมูล และอกุศลมูล รวมถึงตัณหา ทิณฐิ และมานะ เป็นแรงผลักดันให้เกิดความขัดแย้งจนนำไปสู่ความรุนแรงในที่สุด^{๑๘}

๑.๖.๑๑ พูนสุข มาศรีสรสรรค์ ได้กล่าวถึง ความรุนแรงในครอบครัวในมุมมองพระพุทธศาสนา ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ” สรุปผลการวิจัยได้ว่า ความรุนแรงอันจะก่อความเสียหายให้กับครอบครัวคือคนในครอบครัวและสังคมนั้นในทางพระพุทธศาสนาได้มองไปถึงสาเหตุจากองค์ประกอบภายใน คือตัวกิเลสภายในจิตใจ

^{๑๗} วุฒินันท์ กันทะเตียน, “อคติ ๔ กับหลักพิจารณาความยุติธรรม”, วิทยานิพนธ์ภาคศึกษามนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, พระพุทธศาสนากับการฟื้นตัวจากวิกฤติการณ์โลก, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๖.

^{๑๘} พระมหาพรหมชา ฐมมหาโส, “อธิกรณสมถะในฐานะเป็นเครื่องมือจัดการความขัดแย้งในสังคมสงฆ์” พระพุทธศาสนากับการฟื้นตัวจากวิกฤติการณ์โลก, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖๖ – ๒๖๗.

ของมนุษย์ซึ่งเดิมที่มีความบริสุทธิ์ แต่เพราะอุปกิเลสที่จรมา จึงทำให้มนุษย์เกิดมิจฉาภิภูติ คือความคิดในทางผิดๆ และตกเป็นทาสของอารมณ์ร้ายต่างๆ อาทิ อารมณ์ชักนำให้ใคร่ ให้รัก ให้อยากได้ ได้แก่ ราคะ โลภะ อิจฉาริษยา (อยากได้) โทสะ (โกรธ) โมหะ (หลงผิด) ฯลฯ ผู้ที่ตกอยู่ในวังวนของอารมณ์ เช่นนี้เมื่อมีองค์ประกอบภายนอกมาเสริมด้วย เช่น เศรษฐกิจฝืดเคือง ความมีทัศนคติที่ผิดของคนในชุมชน หรือสังคมที่เห็นว่าความรุนแรงสามารถนำมาใช้ในการต่อรองเจรจา หรือแก้ไขปัญหาได้ หรือเห็นว่าการกดขี่ข่มเหงเป็นสัญลักษณ์ของผู้มีอำนาจเหนือกว่าเป็นผู้นำที่ย่อมหลงผิดก่อการประทุษร้ายสร้างความเดือดร้อนแก่ครอบครัว และสังคมส่วนรวมไม่หยุดหย่อน^{๑๙}

๑.๖.๑๒ พระมหาบุญจิตร กนตสีโล (คำมา) ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิธีการแก้ปัญหาศีลธรรมของเยาวชนตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุปัญหา” ผู้ทรงคุณวุฒิได้กล่าวถึงสาเหตุของปัญหาการใช้ความรุนแรงของเยาวชนว่า ส่วนหนึ่งเกิดมาจากสภาพปัญหาของครอบครัวที่พ่อแม่ขาดความรัก ความสามัคคี มีพฤติกรรมก้าวร้าว ทะเลาะกัน ขาดความรัก เอาใจใส่กันและกัน เมื่อลูกขาดที่พึ่ง ไม่หลัก ก็นำไปสู่ปัญหาอื่นๆ พ่อแม่ต้องเป็นเสาหลักไว้พยายามให้ความอบอุ่นลูกให้ความรักติดตามดูว่าเขามีพฤติกรรมไปทางไม่ดีอะไรบ้างที่ต้องแก้ไขด้วยความละมุนละม่อมอย่าใช้โทสะ อย่าใช้ความรุนแรงใช้เหตุใช้ผลแก้ปัญหา^{๒๐}

๑.๖.๑๓ พระสมชาย สุภาจาโร (เกิดผลวัฒนา) ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “กุศโลบายในพระพุทธศาสนาหมายน : กรณีศึกษาศีลธรรมปณฺธิกริสฺตร” พบว่าความโกรธเป็นศัตรูหรือคู่ปรับของความกรุณาเป็นบ่อเกิดของความอาฆาตพยาบาท หากเกิดขึ้นกับพระโพธิสัตว์ย่อมทำให้การปฏิบัติโพธิสัตว์จรยาไม่ก้าวหน้า เมื่อมีความโกรธเกิดขึ้นในโพธิสัตว์จรยาของท่านศานติเทวะได้แนะนำกุศโลบายในการขจัดความโกรธดังต่อไปนี้

ท่านศานติเทวะได้กล่าวถึงกุศโลบายในการระงับความโกรธด้วยวิธีการต่างๆ สรุปความได้ว่า ให้พิจารณาความโกรธเกิดขึ้นเพราะมีความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน คือว่าหากมีผู้มาใส่ร้ายตนเองก็โกรธเขา แต่หากเขาไปกล่าวร้ายคนอื่นตนเองก็จะรู้สึกเฉยๆ หรือมีผู้ทำลายพระปณฺธิมา พระธรรมอาจารย์ ญาณิ มิตร ตลอดถึงสรรพสัตว์ที่สัมพันธ์กับตน ก็รู้สึกโกรธเช่นเดียวกันผู้กระทำและคนโกรธต่างทำลงไปเพราะความโง่เขลา เมื่อพิจารณาเห็นเช่นนี้แล้วพึงเจริญเมตตากรุณาต่อสรรพสัตว์และอีกที่หนึ่งว่าเมื่อได้ยินเสียงของเด็กทะเลาะกัน พระโพธิสัตว์ต้องไม่มี ความโกรธ เพราะว่าเด็กทำไปเพราะ

^{๑๙} พูนสุข มาศรีงสรรค์ , “การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, พระพุทธศาสนากับการฟื้นตัวจากวิกฤติการณ์โลก, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๖๓.

^{๒๐} พระมหาบุญจิตร กนตสีโล (คำมา), “ศึกษาวิธีการแก้ปัญหาศีลธรรมของเยาวชนตามทัศนะ ของพุทธทาสภิกขุ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

ความโง่เขลา ควรจะเจริญเมตตาต่อเขาและแม้แต่ศัตรู พระโพธิสัตว์ก็ให้ความเมตตาต่อเขาเช่นกัน และหากชนะความโกรธได้ก็เท่ากับชนะศัตรู^{๒๑}

๑.๖.๑๔ พระณรงค์ กิตติธโร (เด่นประเสริฐ)ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุและพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่า การศึกษาช่วยให้เกิดความอริสราทางจิตใจ ทำให้จิตใจไม่ถูกบีบคั้นกดดันด้วยความทุกข์ ไม่ตกเป็นทาสอยู่ใต้อำนาจครอบงำด้วยกิเลสตัณหา มีมานะที่ฐิ ที่เกิดจากความโลภ โกรธ และหลง เมื่อคนได้รับการศึกษาที่ถูกต้อแล้ว ย่อมเกิดความเอิบอ้อมมีคุณธรรม มีความเข้มแข็งมั่นคง ไม่หวั่นไหวต่อโลกธรรม ย่อมทำจิตใจมีความเบิกบาน แจ่มใส มั่นคงเป็นสุข^{๒๒}

๑.๖.๑๕ พระสานนท์ จรณธมโม (เตียนวน) ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวความคิดทางการเมืองของเพลโต กับของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พบว่า ในทรรชนะของพระพรหมคุณาภรณ์แล้ว มองว่ากลุ่มชนชั้นได้ปกครองหรือบุคคลทั่วไปนี้ เป็นผู้มือทธิพลต่อการสรรค์สร้างสังคมทางการเมืองมาก เพราะเป็นกลุ่มชนกลุ่มใหญ่ที่มีพลัง หรืออำนาจในการต่อรองกับภาครัฐ ซึ่งท่านยกตัวอย่างเสรีและความเสมอภาคในสังคมไทย ที่ก่อให้เกิดปัญหามาก จะเห็นได้จากรัฐธรรมนูญพุทธศักราช ๒๕๔๐ ทำให้เกิดองค์กรอิสระต่างๆ มากมายในสังคมไทย โดยประชาชนกลุ่มได้ปกครองไม่ได้ยึดถือความถูกต้องหรือใช้ปัญญาพิจารณาเหตุผลก่อนตัดสินใจ ซึ่งท่านได้แสดงทรรชนะเกี่ยวกับเรื่องเสรีภาพทั้งภายนอกและภายในที่จะทำให้ประชาธิปไตยสมบูรณ์ ถือเป็นการสรรค์สร้างทางสังคมการเมืองที่ดี ในความหมายเสรีภาพภายนอกก็คือการแสดงพฤติกรรมออกมาส่วนเสรีภาพภายในก็คือ มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสตัณหา อันได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง มานะที่ฐิ โดยท่านกล่าวถึงทรรชนะของกลุ่มชนชั้นที่มีอิทธิพลต่อการเมืองในระบอบประชาธิปไตยก็คือการใช้สิทธิเลือกตั้งว่า

การที่ประชาชนออกมาเลือกตั้ง หรือตัดสินใจของตนด้วยการออกเสียง หรือลงคะแนนเสียง เรียกว่า “มาโหวต” แล้วประชาธิปไตยก็ถือเอาเสียงข้างมากที่ลงคะแนนนั้น รูปแบบนี้ได้ผลจริง

^{๒๑} พระสมชาย สุภจาโร (เกิดผลวัฒนา), “กุศโลบายในพระพุทธรศาสนาหายาน : กรณศึกษา สัทธิธรรมปณตริกสูตร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณติต, (บัณติตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๒๒} พระณรงค์ กิตติธโร (เด่นประเสริฐ), “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาการศึกษาของพุทธทาสภิกขุ และพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณติต, (บัณติตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙).

จนทำให้เกิดประชานิธิโดยที่ตีซึ่งเนื้อหาสาระมีอยู่ข้างในก็คือคนมาออกเสียงมีสติปัญญา และเลือกตัดสินใจด้วยการตัดสินใจปัญญาอย่างแท้จริง ไม่ได้อยู่ใต้การครอบงำของโลกะ โทสะ โมหะ^{๒๓}

๑.๖.๑๖ ศุภกาญจน์ ขยาพัฒน์ ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า พระมหาโมคคัลลานะได้เรียกหมู่ภิกษุสงฆ์ที่อยู่แอสกพาวัน สถานที่ให้อภัยแก่หมู่เนื้อเขตกรุงสูงสมุทรคิระ ในแคว้นภคคะ ท่านได้พิจารณา กับหมู่ภิกษุสงฆ์ แล้วกล่าวธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่าง่ายมีดังนี้

๑. เป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่ถูกความโกรธครอบงำ แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่ถูกความโกรธครอบงำนี้ ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่าง่าย

๒. เป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่ผูกโกรธเพราะความโกรธเป็นเหตุ แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่ผูกโกรธเพราะความโกรธเป็นเหตุนี้ ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่าง่าย

๓. เป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่ระแวงจัดเพราะความโกรธเป็นเหตุ แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่ระแวงจัดเพราะความโกรธเป็นเหตุนี้ ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่าง่าย

๔. เป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่เปล่งวาจาใกล้ความโกรธ แม้ข้อที่ภิกษุเป็นผู้ไม่มักโกรธ ไม่เปล่งวาจาใกล้ความโกรธนี้ ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่าง่าย

๕. ถูกใจแล้ว ไม่ควรพูดกลบเกลื่อน ไม่ควรพูดนอกเรื่อง ไม่ควรแสดงความโกรธ ความประสงคร้าย และความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏ แม้ข้อที่ภิกษุถูกใจแล้วไม่พูดกลบเกลื่อน ไม่พูดนอกเรื่อง ไม่แสดงความโกรธ ความประสงคร้าย และความไม่เชื่อฟังให้ปรากฏนี้ ก็เป็นธรรมที่ทำให้เป็นผู้ว่าง่าย^{๒๔}

๑.๖.๑๗ พระมหาศุภวัฒน์ ขุติมนโต (สุขดำ) ในการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่อง พฤติกรรมของมนุษย์ในทศณะ ของพุทธปรัชญาเถรวาทกับ ชิกมันด์ พรอยด์ พบว่า ความจริง กิเลส ๓ ระดับนั้นคือวิวัฒนาการของกิเลสตามลำดับขั้น กล่าวคือ พฤติกรรมที่มีกิเลสขั้นที่ ๑ เป็นแรงหนุนนั้น ขยายตัวเป็นกิเลสขั้นที่ ๒ พฤติกรรมที่มีกิเลสขั้นที่ ๒ เป็นตัวหนุนขยายตัวเป็นกิเลสขั้นที่ ๓ ตามระดับความรุนแรงที่ต่างกัน หมายความว่า พฤติกรรมที่มีกิเลสขั้นละเอียดเป็นแรงหนุน คือราคะนุสัย ยกฐานะขึ้นเป็นพฤติกรรมขั้นกลาง คือ โลภะ ปฏิฆานุสัย ยกฐานะขึ้นเป็นพฤติกรรมที่มีกิเลสขั้นกลางคือ โทสะ อวิชานุสัยยกฐานะขึ้นเป็นพฤติกรรมที่มีกิเลสขั้นกลางคือ โมหะ พฤติกรรมที่มีกิเลสขั้นกลางยกฐานะขึ้นเป็นพฤติกรรมที่มีกิเลสขั้นหยาบคือ พุจจิต

^{๒๓} พระสานนท์ จรณธมโม (เตียนวน), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวความคิดทางการเมืองของเพลโตกับของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต)”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^{๒๔} ศุภกาญจน์ ขยาพัฒน์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

๓ ประการ เป็นต้น สรุปก็คือ ถ้าแบ่งระดับพฤติกรรมตามกิเลสก็สามารถจำแนกออกได้ ๓ ระดับ ได้แก่ ระดับที่หนึ่ง คือ พฤติกรรมระดับเอียด หมายถึง พฤติกรรมที่มีกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ ขั้นละเอียด (อนุสัยกิเลส) ระดับที่สอง พฤติกรรมระดับกลาง หมายถึง พฤติกรรมที่มีกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะ ขั้นกลาง(ปริยฐานกิเลส) ระดับที่สาม คือ พฤติกรรมระดับหยาบ หมายถึง พฤติกรรมที่มีกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะขั้นหยาบ (วิติกมกิเลส)^{๒๕}

๑.๖.๑๘ พระมหาประทีป อภิวิฑฒโน (แถวพันธุ์) ในการศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาเปรียบเทียบการอธิบายปฏิจจสมุปบาทตามแนวของพุทธโฆษาจารย์กับพุทธทาสภิกขุ พบว่า ในทหระณะ ของพุทธทาสภิกขุ การควบคุมกิเลสตัณหาไม่ให้เกิดขึ้นแตกต่างจากการทำลายกิเลส ตัณหาโดยสิ้นเชิง การทำลายกิเลสตัณหาคือการทำให้หมดสิ้นแบบขุดรากเหง้าไม่ให้เกิดขึ้นมาได้อีกจน ดำรงอยู่ในฐานะสูงสุดของพระพุทศาสนา การควบคุมกิเลสตัณหาคือการยับยั้งได้ชั่วขณะที่มีสติ คนเราสามารถควบคุมตัณหาได้ด้วยการปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เมื่ออายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กระทบกับอายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์เรียกว่า ผัสสะ ในกรณีที่ตาเห็นรูปร่างนั้นควบคุมหยุดอยู่เพียงการเห็นรูปไม่ให้เกิดความรู้สึกว่าสวยหรือไม่สวย ชอบหรือไม่ชอบ พอใจหรือเกลียดชัง หยุดอยู่เพียงการกระทบกันนั้น ลักษณะนี้คือการควบคุมตัณหา ไม่ให้เกิด เป็นแต่อาการสักว่าเห็นเท่านั้น ในกรณีหูได้ยินเสียงก็เหมือนกันควบคุมได้ที่มีการกระทบกัน อีกอย่างหนึ่ง เมื่อมีการกระทบทางอารมณ์แล้วเวทนาเกิดขึ้นหมายความว่าควบคุมตรงที่มีการกระทบ ทางอารมณ์ไม่ได้ เกิดความรู้สึกทางใจเป็นความสุข ความทุกข์ ความวางเฉย ถึงเวทนาจะเกิดขึ้นแล้วก็ ยังสามารถควบคุมไม่ให้ตัณหาเกิดขึ้นได้ด้วยการมีสติ หลักการปฏิบัติวงจรปฏิจจสมุปบาท สิ่งสำคัญ อยู่ตรงที่ ผัสสะ เวทนา ตัณหา เมื่อมีการกระทบทางอารมณ์แล้วหยุดอยู่ที่การกระทบนั้นเป็นการดี ที่สุด ถ้าทำไม่ได้ผลจนเกิดมีเวทนามักควบคุมอีกครั้งหนึ่งที่เวทนาอย่าให้เป็นตัณหาเกิด^{๒๖}

จากที่ได้ทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนี้ ทำให้ทราบสาเหตุแห่งความขัดแย้งต่างๆ ว่ามีที่มาจากความโง่ และทำให้ทราบว่าวิธีการระงับความโง่ตามแนวทางของพระพุทศาสนา เถรวาทและแนวทางของฝ่ายมหายานโดยมีข้อสนับสนุนจากเอกสารงานวิจัยที่ได้นำเสนอและจาก นักการศาสนา, นักจิตวิทยาและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการระงับความโง่ ความขัดแย้งในสังคม งานวิจัยนี้

^{๒๕} พระมหาศุภวัฒน์ ชุตินันโต (สุดำ), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่อง พฤติกรรมของ มนุษย์ในทหระณะ ของพุทธปรัชญาเถรวาทกับ ชิกมันด์ ฟรอยด์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิต วิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

^{๒๖} พระมหาประทีป อภิวิฑฒโน (แถวพันธุ์), “ศึกษาเปรียบเทียบการอธิบายปฏิจจสมุปบาทตามแนว ของพุทธโฆษาจารย์กับพุทธทาสภิกขุ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้จริงในสังคมปัจจุบัน และสามารถนำไปใช้ได้จริงในการดำเนินชีวิตตามแนวทางของพระพุทธศาสนา

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยฉบับนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยการศึกษาและค้นคว้าทางเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งมีลำดับและขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาค้นคว้าข้อมูลปฐมภูมิ โดยวิธีการรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย และพระเถระสายเถรวาทและมหายาน

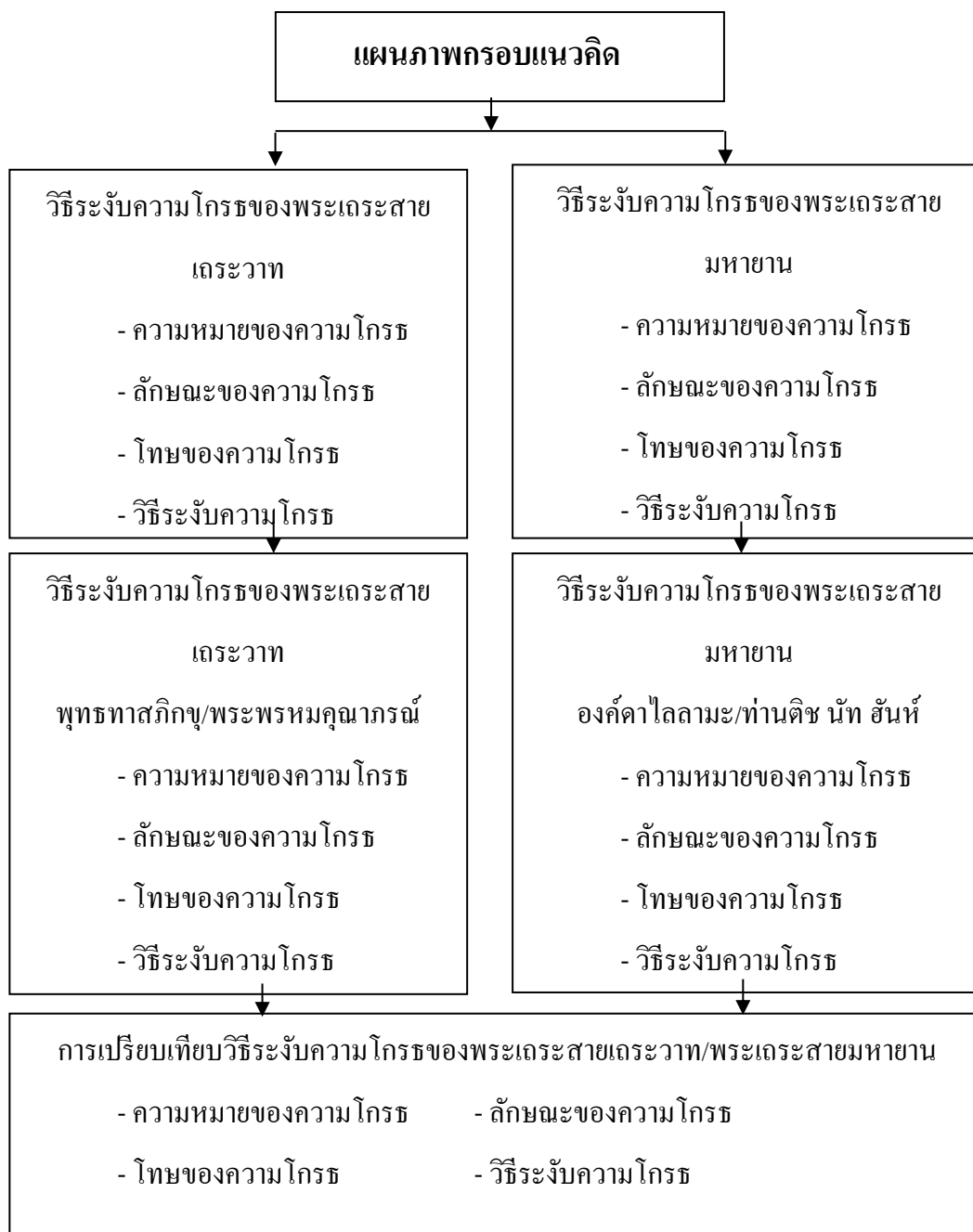
๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลเอกสารทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสสวิสุทธิ มรรค รวมทั้ง ส่วนที่เป็นคำอธิบายจากเอกสารฉบับต่างๆหรือตำราอื่นๆที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ การเปรียบเทียบทฤษฎีความรู้ของพระเถระสายเถรวาทและมหายาน

๑.๗.๔ สรุปผลของการค้นคว้าและการวิจัย พร้อมทั้งเสนอแนะ

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาค้นคว้าตลอดการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะเน้นการเปรียบเทียบวิธีการระงับความโกรธของพระเถระสายเถรวาทและสายมหายาน ดังต่อไปนี้

๑.๙ ประโยชน์ที่จะได้รับ

๑.๙.๑ ทำให้ทราบวิธีการระงับความโกรธของพระเถระฝ่ายเถระวาท

๑.๙.๒ ทำให้ทราบวิธีการระงับความโกรธของพระเถระฝ่ายมหายาน

๑.๙.๓ ทำให้ทราบถึงผลการเปรียบเทียบวิธีการระงับความโกรธของพระเถระฝ่ายเถระวาท

กับฝ่ายมหายาน